

Gülensoy, Tuncer
Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin
KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara 2007, İki cilt, 1204 s.,
ISBN 978-975-16-1973-0

Gülensoy'un eseri, 45 yıllık birikiminin sonucu olduğu kadar S. Nişanyan ve Hasan Eren'in etimolojik sözlüklerinin de bir sonucu. Köken Bilgisi Sözlüğü, bazı çalışmaların, daha sonraki çalışmaları nasıl "tetiklediğini" göstermesi açısından tipik bir örnek. Gülensoy, Nişanyan'ın sözlerinin kendisini "bu konuda tetikledi"ğini ön sözde açıklıkla ifade ediyor. Eren'in sözlüğündeki bazı eksikler (Ön Söz'de Gülensoy bunları sıralıyor) de "beni ve Türkolog meslektaşlarımı oldukça rahatsız ve huzursuz etmişti" diyor Gülensoy. Sadece ön sözde değil, baştan sona eseri incelediğiniz zaman, anılan sözlüklerdeki görüşlere Gülensoy'un sık sık cevaplar verdiği görülür. Ben buradan şu sonucu çıkarıyorum: Yapılan çalışmalar ne kadar eksik olursa olsun, daha sonraki çalışmalara hareket noktası oluşturdukları için bile "yararlı" sayılmalıdır.

Sözlük Türkiye Türkçesinde, Gülensoy'ca Türkçe kökenli kabul edilen bütün kelimeleri içine alıyor ve çok zengin ağız malzemesiyle de destekleniyor. Gülensoy tabii ki tarihî ve yaşayan Türk lehçelerine de uzanıyor. Hatta sık sık Moğolcaya da başvuruyor. Burada Gülensoy'un doktora tezinin Mongolistik, doçentlik tezinin ise ağızlar konusunda olduğunu hatırlıyoruz.

Başlangıçta karışık gibi görünen sözlük, içine girildikçe kendini ele veriyor. Kelimenin anlamından sonra koyu harflerle etimolojisi gösteriliyor. Sonra sırasıyla tarihî lehçelerdeki, Anadolu ağızlarındaki ve diğer lehçelerdeki biçimleri. Varsa Moğolcadaki dengi ve diğer dillerdeki biçimleri. Özellikle Türkçeden Zaza ve Kurmanç ağızlarına geçen şekiller de eserde hayli yer tutuyor. Gülensoy'un bu konulardaki çalışmalarını hatırlayanlar tabii ki bu durumu yadırgamıyor. Giriş bölümünde de Gülensoy "bugüne kadar yazılan sözlüklerde hiç görmedim" dediği yöntemini şematik olarak açıklıyorsa da esere tam manasıyla nüfuz edebilmek için bu şema kâfi gelmiyor; ciddi şekilde başımızı eserin içine gömmemiz gerekiyor. Bu karışık gibi görünen ortama gömülen başlar, bir süre sonra ağrıyacak gibi oluyorsa da (elbette bilim adamının başı ağrımalıdır!) Gülensoy'un iri ve koyu harflerle yazılmış "YANLIŞTIR" uyarısıyla sarsılıp kendine geliyor. Bu uyarıların da yer aldığı kutucuklar bence eserin en dikkate değer bölümçükleri. Kutucuklarda, kelime hakkında daha önce yapılmış etimoloji denemeleri veriliyor; sonra da

Gülensoy'un görüşü. Önceki denemeler için de sık sık **YANLIŞTIR** uyarısı. Örnek olarak *bal* kelimesi için açılan kutucuğa bakalım. H. Eren'in "yaygın bir inanca göre, Türkçe *bal* eski çağlarda Hind-Avrupa dillerinden alınmıştır..." sözlerini aktardıktan sonra Gülensoy "**YANLIŞTIR**. Çünkü, Çince ***pat**, Korece **pal**, Japonca **hachi**, Latince **mel**, Sanskritçe **madhu** olan nesneyi Orta Asya gibi her türlü hayvanın ve arının da bulunduğu bir coğrafyada **bal**'ı tanımayacakları, **bal**'dan yararlanmayacakları ve üretmeyecekleri düşünülebilir mi? Hiçbir kültür ve dil tarihçisi bu görüşe karşı çıkamaz. O halde, **bal**'ı tanıyan Türk insanı niye Çin'e, eski Hind'e gidip de '*Bu nesneye ne diyorsanız, biz de öyle diyelim!*' desin ki... **Bal** Türkçenin en eski bir sözüdür. **Pat** Çincenin, **madhu** eski Hind'indir; gerisi Türk kültürünü küçük düşürmek çabasından başka bir şey değildir." diyerek (s. 107) heyecanlı sözlerle de olsa kendi görüşünü ortaya koyuyor.

Bütün büyük eserlerde olduğu gibi şüphesiz Gülensoy'un sözlüğünde de hatalar bulunacaktır. Bilim binası üst üste konulan tuğlalarla inşa edilir. Gülensoy kendisinden öncekilerle birlikte binanın çatısını örtmüş gibidir. Tabii ki hâlâ değiştirilecek, onarılacak ve eklenecek yerler var. Her zaman da olacak. Çünkü uğraştığımız alan binlerce yıl içinde milyonlarca kişinin kullanımıyla oluşmuş bir dil. Belli bir dilin veya genel olarak dilin sınırlarını çözmeye bilim adamları yüzlerce yıldan beri uğraşiyor. Daha da uğraşacak ve belki de bazı sırlar kendilerini hiç ele vermeyecek. Şu *balçık*'ın (s. 108) sırrını çözebilir miyiz meselâ? Gerçekten de Eren'in ve Gülensoy'un dediği gibi bir metatez mi var? (*bal(ı)k+aç > balkaç > balkıç > balçık*). *Balık* şehir demek, *balçık* ise çamur. Çamur mu şehirden, şehir mi çamurdan çıkar? Bugün yaşadığımız şehirlere bakıp "tabii ki çamur şehirden çıkar" diyecek olanlara bir sözüümüz yok ama ilk şehirlerin çamurdan / kerpiçten çıkmış olması daha mantıklı görünüyor. O zaman çamuru (*balçık*'ı) şehirden (*balık*'tan) çıkararak etimolojiye evet diyebilir miyiz? Belki *balçık* da *balık* da Menges'in dediği gibi meçhul bir **bal* kökünden çıkmıştır. Bu arada Eski Yunancadaki *polis*'i de hatırlamalı (mıyız?). *Baldız*'ın (s. 109) *bala*'sını anladım da +*dız* ne ola? +*dız*'ı açıklamadan yapılan etimoloji yarım kalmış olmaz mı? Aynı şekilde *ba+kır*'ın (s. 105) +*kır*'ı da ve tabii *ba+*'sı da açıklanmadan yapılan bir etimoloji tatminkâr sayılabilir mi? *Sinek* (s. 783) kelimesini "çınlama, vızlama" anlamı verilen meçhul bir **sing* kökünden çıkarmaktansa *sin-* fiilinden çıkarmak daha doğru olur sanırım. Bunun için sineklerin üzerinize nasıl sindiğini yaşamamız lâzım. Belki de eski Türklerin yaşayışını dikkate alıp atlara sinen at sineklerini düşünmeliyiz. "Hayvan başını alıp gitmek" anlamındaki *tazık-* (s. 873) fiilini "kel, bitkisiz, çorak" anlamındaki *taz* ismi yerine, "kaçmak" anlamındaki *tez-*, *tezik-* fiillerine bağlamak da bana daha makul görünüyor. "Alkış" anlamındaki *çapık* (s. 220) sözünün de *çap çap* yansıması yerine "vurmak" anlamındaki *çap-* fiiline bağlanması daha doğru olmalı. Bu arada önemli bir bibliyografya eksikliğine de temas edeyim. Necmettin Hacıeminoğlu'nun "Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller"i. Gülensoy'un bibliyografyasında bulunmayan bu eser kullanılmış olsaydı **ba-k-* (s. 105) vb etimolojilerde Hacıeminoğlu'nun görüşü de ortaya konmuş olurdu.

Bence Gülensoy'un en ciddi hatalarından biri yabancı kelimeler için Türkçeye benzer etimoloji açıklamaları beklemesidir. Meselâ Hasan Eren *sırma* kelimesinin Rumcadan alındığını söylemiş (s. 772). Gülensoy soruyor: "Rumca olduğunu kanıtlamak için 'sır' ve 'ma'nın ne olduğunu açıklamak gerekmez mi?" Yani Gülensoy, Rumca bir kelimedede tıpkı Türkçede olduğu gibi kök ve ek arıyor. Çekimli (bükünlü) dillerdeki sözlerin etimolojileri eklemeli dillerde olduğu gibi yapılmaz ki! Meselâ Samî dillerden olan Arap dilindeki *muhâkeme* sözünün etimolojisi yapılırken kök harflerin *ha*, *kef*, *mim* olduğu belirtilir ve kelimenin hangi kalıba sokulduğu anlatılır. "*Muha*" nedir, "*ke*" nedir, "*me*" nedir diye sorulmaz. Tabii ki burada Türkçe *sırma* için Gülensoy'un yaptığı etimolojiyi eleştirmiyorum; Rumca *sırma* için öngördüğü etimoloji yöntemini eleştiriyorum.

Yukarıda verdiğim bazı örneklerde olduğu gibi, birçok farklı görüşler ileri sürülebilir; birçok eleştiriler yapılabilir; ancak bunlar elimizdeki "muazzam" eserin değerini azaltmaz. Gerçekten elimizde binlerce sözün etimolojisini içine alan, onlarla ilgili binlerce görüşü aktaran ve büyük bir sabrın ürünü olduğu muhakkak olan çok değerli bir eser var. Türkolojinin özlediği bir eser. Gülensoy'un başka hazırlıklarını da biliyoruz ve kendisinden daha nice eserler bekliyoruz.

Ahmet B. ERCİLASUN